Journal of Interdisciplinary Cultural Studies
JICS 2025, 1: 250-267
DOI: 10.29329/almamater.2025.1286.16

XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Karaağaç-ı Gölhisar Kazasında (Acıpayam) Nüfus ve Nüfusun Mekansal Dağılışı*

Esra Oruç[1]

Öz

Yeryüzünde nüfusun dağılışı doğal koşulların etkisine bağlı olduğu gibi aynı zamanda ekonomik ve sosyal faaliyetlerin çeşitliliğine bağlı olarak da değişmektedir. Nüfusun mekânsal dağılışını analiz etmek, ortaya çıkan mekânsal örüntüye etki eden faktörlerin anlaşılması için de önemlidir. Bu noktada çalışmanın temel amacı 1830 ve 1840 yıllarına ait Karaağaç-ı Gölhisar Kazası nüfus defterlerinden yararlanarak nüfus değişimini, nüfusunun mekândaki dağılışını ve bu dağılışa etki eden fiziki ve beşerî coğrafya unsurlarını ortaya koymaktır. Çalışma bir tarihî coğrafya araştırması olması nedeniyle arşiv belgeleri ve arazi çalışmasından elde edilen veriler harita, grafik ve tablolar aracılığıyla görsel hale getirilmiş ve saha literatürü çerçevesinde betimsel olarak analiz edilmiştir. Karaağaç-ı Gölhisar Kazası jeomorfolojik olarak ova, eğimli ve platoluk saha ve dağlık alan olmak üzere dört birime ayrılmaktadır. Osmanlı Döneminde en önemli ekonomik gelirin tarım ve hayvancılık olduğu bilinmektedir. Buna göre tarım arazileriyle çevrili olan 840-899 metredeki ova tabanında toplam yerleşmelerin 13'ünde nüfusun %15'inin, 900-1000 metrede bulunan hafif eğimli sahada ise 16 yerleşmede nüfusun %54'ünün, eğimin fazla olduğu 1001-1220 metrede 12 yerleşmede nüfusun %28,71'inin ve dağlık alanda 4 yerleşmede nüfusun %1'inin dağılış gösterdiği tespit edilmiştir. Kazanın Denizli-Antalya ile Denizli-Burdur yol güzergâhının üzerinde bulunması ise özellikle Kızılhisar, Kaysar, Yatağan, Yazır, Akalan gibi belirli yerleşmelerin nüfusunun ön plana çıkmasında etkilidir. Sonuç olarak nüfus, tarım ve hayvancılığa ek olarak ticaretin yapıldığı ve birden çok ekonomik gelir elde etme fırsatının bulunduğu alanlarda toplanmıştır.

Anahtar kelimeler: Tarihî coğrafya, tarihî nüfus coğrafyası, nüfus coğrafyası, nüfus defteri, Karaağaç-ı Gölhisar.

Abstract

The distribution of the population on earth depends on the effects of natural conditions, but also on the diversity of economic and social activities. Analyzing the spatial distribution of the population is also important for understanding the factors affecting the emerging spatial pattern. At this point, the main purpose of the study is to reveal the population change, the distribution of its population in space, and the physical and human geography elements affecting this distribution, by using the population books of Karaağaç-ı Gölhisar District of 1830 and 1840. Since the study is a historical geography research, the data obtained from archive documents and

[1] M.A., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Institute of Social Sciences, oruc.esra@outlook.com.

*Bu çalışma Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı'nda hazırlanan "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Karaağaç-ı Gölhisar Kazasında (Acıpayam) Nüfus" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

How to cite this article: Oruç, E. (2025). XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Karaağaç-ı Gölhisar Kazasında (Acıpayam) Nüfus ve Nüfusun Mekansal Dağılışı. In: *Journal of Interdisciplinary Cultural Studies 2:1*, 250-267.
Submitted: 06.11.2024s
Accepted: 11.01.2025

This article is licensed under CC BY-NC 4.0

field work were visualized through maps, graphs and tables and analyzed descriptively within the framework of field literature. Karaağaç-ı Gölhisar District is geomorphologically divided into four units: Plain, sloping and plateau area, and mountainous area. It is known that the most important economic income during the Ottoman Period was agriculture and animal husbandry. Accordingly, 15% of the population in 13 of the total settlements on the plain floor at 840-899 meters, surrounded by agricultural lands, 54% of the population in 16 settlements in the slightly sloping area at 900-1000 meters, 12% of the population in 12 settlements at 1001-1220 meters, where the slope is high. It was determined that 28.71% of the population and 1% of the population were distributed in 4 settlements in the mountainous area. has been made. The fact that the district is located on the Denizli-Antalya and Denizli-Burdur road route is effective in bringing the population of certain settlements such as Kızılhisar, Kaysar, Yatağan, Yazır, Akalan to the fore. As a result, the population is concentrated in areas where trade is carried out in addition to agriculture and animal husbandry and where there are multiple economic income-earning opportunities.

Keywords: Historical geography, historical population geography, population geography, population book, Karaağaç-ı Gölhisar.

Extended Abstract

In the First Half of the 19th Century, Population and Spatial Distribution of Population in Karaağaç-ı Gölhisar District (Acıpayam)

The uneven distribution of population across the Earth's surface is a complex process driven by the interaction of physical and human factors. The opportunities and constraints imposed by geographical conditions, combined with human dynamics, have shaped the spatial distribution of the population. Within this framework, the core research problem of this study focuses on understanding how physical and human factors interact to determine population distribution in historical population geography studies and how these dynamics have evolved across different periods. The primary aim of this study is to contribute to historical population geography by examining the population change, spatial distribution, and the physical and human geographical factors shaping this distribution in the first half of the 19th century. In doing so, the study seeks to identify the fundamental dynamics influencing population distribution during the period in question and to offer a new perspective on the spatial analysis of historical population geography. As primary sources, the study utilizes population registers numbered 3238 (Hijri 1246 / Gregorian 1830) and 3261 (Hijri 1256 / Gregorian 1840). Given the focus period and the nature of the sources, the research is positioned at the intersection of history and geography, employing historical geography methods and approaches.

The population data for the years 1830/1831 and 1840 for the Karaağaç-ı Gölhisar District were obtained from the Ottoman Archives of the Presidency of the Republic of Turkey, Directorate of State Archives. The information recorded in the relevant population registers was transcribed into Microsoft Excel, where summary tables were created based on the study's requirements. Subsequently, the settlement and population data were processed into ArcMap 10.4, a Geographic Information Systems (GIS) software, to generate maps illustrating the spatial distribution of the population. For the localization of settlements in the first half of the 19th century, relevant literature on the study area was also reviewed. The boundaries of the study area were determined by considering both natural features and the localized settlements. The collected data, along with the maps, tables, and graphs generated from them, were analyzed descriptively to interpret the spatial distribution of the population. In this context,

when examining the physical geography of the district, it is observed that in the 19th century, the plain and its surroundings within the Karaağaç-ı Gölhisar District constituted the largest of the marshy plains and shallow lake basins located among the mountain masses exceeding 2,000 meters in the northern part of the Teke Region (Arınç, 2018: 124). Within the plain, a 15 km long and 2 km wide marshland extended from the vicinity of Uçarı and Çorum to the areas near Köke and Bedirbey villages (Batmaz, 1969: 1). The combined use of the plain for agriculture and the presence of spring waters flowing through the valleys suggest that a significant portion of the settlements was positioned at the transitional zones between the plain and the plateau. Accordingly, the total area of the district within the 19th-century administrative boundaries was determined to be 1,533 km², of which 33% comprised plains, 37% plateaus and slopes, and 28% mountainous terrain. In terms of settlement distribution, 63% of the settlements were located in the plains, 30.5% in plateau areas, and 6.5% in mountainous regions. Notably, no urban settlements were identified within the district. This absence of an urban center is attributed to the proximity of two significant historical urban centers—Lazikiyya (Denizli) and Gölhisar—since antiquity (Şimşek, 2007: 17). Additionally, the district, located in the western section of the Hamid Sanjak, was situated along the Denizli-Antalya and Denizli-Burdur road routes. This suggests that transportation routes played a significant role in shaping population distribution. Consequently, it can be inferred that the higher population concentrations in settlements such as Kızılhisar, Kaysar, and Yatağan were largely a result of their accessibility to trade opportunities facilitated by these routes. Along these routes, tekkes, zaviyes, and caravanserais, whose origins date back to the early Turkification of Anatolia, continued to exist into the 19th century. Among the structures located along the transportation routes of the district, notable examples include the zaviye in Yatağan village, named after Şeyh Yatağan; the Pazar caravanserai in Karaöyük; the Şeyh Güvenç zaviye in Yazır; and the Sheikh Karakoç zaviye in Afşar (Yiğit, 2020b: 69-72). Additionally, the presence of both mountainous and lowland areas, as well as marshlands, within the district indicates that the population was concentrated at specific elevation levels.

An analysis of the population distribution by elevation in 1830 reveals that due to the marshy nature of certain parts of the plain and its use as agricultural land, 54.56% of the population was concentrated at elevations between 900 and 1,000 meters. A similar pattern is observed in the 1840 population distribution, where the majority of the population was once again concentrated within the 900-1,000 meter elevation range, with 55.42% of the inhabitants residing in the transition zone between the plain and the gently sloping areas. A comparison of the two censuses conducted within a ten-year period indicates a general population decline in the district. However, population growth was recorded in settlements located at elevations between 840-1,000 meters and 1,101-1,220 meters. The overall population decrease, except for these settlements, suggests that there was a degree of population mobility within the district. This movement was predominantly directed toward settlements with better transportation facilities, indicating that migrants tended to relocate to areas with favorable trade and transportation opportunities.

In conclusion, as demonstrated in this study, Ottoman-era archival records hold significant importance for historical population studies. In particular, population registers recorded from the first half of the 19th century onward have facilitated various studies in historical population geography by providing insights into past and contemporary population patterns of a given area. However, these records also present certain limitations, such as the absence of data on

female population and the possibility of incomplete or inaccurate information. While such gaps may restrict the accuracy of research findings, the effective and accurate use of available sources can still provide valuable insights into the population and settlement dynamics of the period.

Giriş

Fiziki ve beşerî coğrafya koşulları geçmişten günümüze nüfusun mekânsal dağılışında ve yer değiştirmesinde etkili olmuştur. İlk yerleşmeler, iklim elemanları, yeryüzü şekilleri ve su kaynakları gibi doğal etmenler ile birlikte tarım, ulaşım, ticaret gibi beşerî ve ekonomik koşullara göre şekillenmiştir. Bu kapsamda nüfusun dağılışı da aynı faktörlerden etkilenmiştir. Doğurganlık ve göçlere bağlı olarak nüfusun her yerde aynı oranda artmaması, yeryüzünün her tarafının insan yaşamına aynı şekilde elverişli olmaması ve mekânın insan tarafından farklı şekillerde kullanılması ile ilgili olan bu durum, nüfusun dağılışını etkilemiştir (Yakar, 2010: 60). Ayrıca mekânsal özelliklerdeki farklılıklar nüfusun yeryüzünde eşit dağılımının önüne geçerken çevreye olan baskı, sağlıklı su temini, tarım alanlarının yerleşme sahasına dönüşmesi gibi birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir.

Oldukça dinamik bir yapıya sahip olan nüfus, yatayda, dikeyde ve zamanda değişik dağılış özellikleri göstermektedir. Günümüzde daha çok nüfusun niteliği üzerinde durulurken geçmiş dönemlerde niceliğin ön planda olduğunu söylemek mümkündür. Zira geçmiş dönemlerde nüfus demek, üreten, vergi veren ve aynı zamanda askerlik görevini ifa eden kişiler anlamına geliyordu (Yiğit ve Yakar, 2021: 251). Bu haliyle düşünüldüğünde, insan gücüne dayalı olarak birçok şeyin gerçekleştirilebildiği, değiştirilebildiği ve korunabildiği bir ortamda nüfus sayısının günümüze nazaran çok daha önemli bir noktada olduğu ifade edilebilir (Yiğit ve Akkaya, 2016: 256).

Çağdaş zamanlarda önemini koruyan ve korumaya devam edecek olan bir sahanın nüfus miktarı, bahse konu nüfusun mekandaki dağılışı birçok disiplinin yakından ilgilendiği konular arasındadır. Ancak çağdaş dönemdeki nüfusu, nüfusun özelliklerini ve mekandaki dağılışını daha doğru anlamak ve değerlendirmek için geçmişe dair daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır (Yakar ve Yiğit, 2022). Bu nedenle Tarihî coğrafya uzmanlık alanı, kullandığı yöntem ve kaynak bakımından değerli bir çalışma sahasıdır ayrıca geçmişten günümüze veya geçmişte bir zaman diliminde dünyanın tamamının veya bir parçasının çağdaş coğrafya ilke ve yöntemlerine uygun olarak yeniden inşa edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Tarihî coğrafyanın amacı, belirli bir mekânın geçmişte nasıl bir yerleşme dokusuna ve yerleşme tiplerine sahip olduğunu, nüfusun yapısı ve coğrafi dağılışı ile doğal çevrenin nasıl kullanıldığını belirleyerek, bunlar arasında nasıl bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır (Işık, 2012: 1). Şu halde Tarihî coğrafya geçmişten günümüze ulaşan prehistorik, arkeolojik ve tarihi kalıntı, belge ve kaynakların çağdaş coğrafya ilke ve yöntemlerine dayanarak analiz edilmesini amaçlar. Kısaca Tarihî coğrafya bir mekânın geçmiş bir zamandaki fiziki ve beşerî fenomenlerini geçmişe dair kanıtları ile araştırır (Gümüşçü, 2001: 1). Tarihî coğrafyacılar için çağdaş coğrafyadaki konular aynı kalmakla birlikte kullanılan kaynak ve yöntemler araştırılan zamana göre değişebilmektedir (Yiğit, 2018: 12). Arazi araştırması, haritalama teknikleri gibi hususiyetler ise her ikisinde de önemli bir özellik olarak devam etmektedir. Bir coğrafyacı geçmiş bir zamanda nüfus ile ilgili bir çalışma gerçekleştirmişse bu güncelden farklı olarak Tahrir defterleri, Temettuat defterleri, Nüfus defterleri gibi kullandığı kaynaklar ve odaklandığı konu itibariyle tarihi nüfus coğrafyası olarak isimlendirilebilir (Yiğit, 2018: 12). Tarihi nüfus coğrafyası çalışmaları için ülkemizde bulunan Osmanlı Dönemi arşiv vesikaları önemli fırsatlara kapı aralayacak potansiyele sahiptir.

Gelişen teknoloji ile nüfusun tespiti, özellikleri, mekânsal dağılışı vb. verilerin elde edilmesi, sürekli takibi ve yorumlanması kolaylaşmıştır. Bu bakımdan çağdaş coğrafya çalışmalarında Coğrafi Bilgi Sistemlerinin kullanılması coğrafi verilerin analizi, yönetimi ve görselleştirilmesine

farklı bir boyut kazandırmıştır (Yazgan, 2023: 112). Şu haliyle CBS, coğrafyacılar tarafından nüfus gibi çok yönlü bir veri setinin yatayda, dikeyde ve zamanda haritalandırmada kullanılan önemli bir araçtır. Aynı zamanda modern yöntemler vasıtasıyla geçmişe ait elde edilen nüfus verileri ile CBS kullanılarak mekânsal dağılışın yapılması ve dijital ortamda farklı örüntülerin analiz edilmesi de mümkündür.

Osmanlı Devleti'nde nüfus sayımları XlX. yüzyılın öncesinde arazi tetkikleri için sonrasında ise arazi ve vergi gelirlerinin yanı sıra askerî nedenlerle erkek nüfusunu öğrenmek amacıyla yapılmıştır. II. Mahmud' un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'yi kurmasından sonra hem askerlik çağına gelenler hem de mükelleflerini tespit etmek amacıyla bir nüfus sayımı girişiminde bulunulmuştur. İmparatorluk içerisinde sadece Müslüman erkekler askere alındığından vergiye tabi tutulabilecek gayrimüslim nüfus bu sayım sırasında gelir durumuna göre, tıpkı cizye defterlerinde olduğu gibi, â'lâ(iyi), evsat(orta) ve ednâ (kötü) olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Bu yüzden gayrimüslim nüfus, cizye ve bedel-i askeriyeye tabi çoklukla "reaya", Ermeni, Yahudi, Kıpti olarak tasnif edilmiştir (Behar, 2000: 68). Sayım işlemine İstanbul'dan başlanmış ancak 1828-1829 Rus Harbi'nden dolayı sayımlara ara verilmek zorunda kalınmıştır (Yiğit, 2020a: 14). 1830 yılında ise sayımlar tekrar gündeme alınmış ve 1831 yılında tamamlanabilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda vergilendirme, tarımsal geliri tespit etme ve askere almayı hedeflemeksizin sadece kişileri saymayı amaçlayan ilk nüfus sayımları ise 1885 ve 1907 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Bu yüzden 1830/1831 yılında sadece erkek nüfusa yönelik başlatılan bu sayım Osmanlı'daki modern nüfus sayımlarının öncüsü olarak değerlendirilebilir (Yiğit, 2020a: 14).

Amaç ve Yöntem

Eldeki çalışmanın temel amacı Tarihî nüfus coğrafyası çalışmalarına örnek teşkil etmesi için XIX. yüzyılın ilk yarısında nüfusun değişimini, nüfusun mekândaki dağılışını ve bu dağılışa etki eden fiziki ve beşerî coğrafya unsurlarını ortaya koymaktır. Çalışmada kaynak olarak 3238 numaralı (Hicri 1246, Miladi 1830 tarihli) ve 3261 numaralı (Hicri 1256, Miladi 1840 tarihli) Nüfus defterleri kullanılmıştır.

Eldeki çalışma hem tarih hem de coğrafya disiplinlerinin ara kesitinde yer alan tarihî coğrafya yöntem ve metotları kullanılarak üretilmiştir. Araştırmada kullanılan kaynak, kadın nüfusu kapsamasa da nüfusa ve nüfusun dağılışına ilişkin değerlendirme yapmamıza olanak sağlamaktadır. Karaağaç-ı Gölhisar Kazasının 1830/1831 ve 1840 yıllarına ait nüfusuna dair veriler, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri'nden temin edilmiştir. İlgili defterlerdeki bilgiler taranarak Microsoft Excel'e bu verilerin girişi yapılmış ardından ihtiyaca binaen özet tablolar hazırlanmıştır. Buna göre elde edilen yerleşme ve nüfus bilgisi CBS programlarından biri olan Arc-Map 10.4 programına işlenerek nüfusun mekânsal dağılışını gösteren haritalar oluşturulmuştur. XIX. yüzyılın ilk yarısına ait yerleşmelerin lokalizasyonunda sahayla ilgili literatür de incelenmiştir. Çalışma sahasının sınırları doğal unsurlar ile lokalizasyonu yapılan yerleşmeler göz önüne alınarak belirlenmiştir. Elde edilen bilgiler ve bilgilere dayalı oluşturulan harita, tablo ve grafikler aracılığıyla betimsel olarak analiz edilmiştir.

Bulgular

Anadolu'da kurulan şehir yerleşmeleri ulaşıma elverişli alanlarda, su kaynakları etrafında, verimli ovalarda, Pliyosen ve Pliyo-Kuvaterner yaşlı platolar ile dağ eteği ovalarında toplandığı görülmektedir (Özdemir, 1996: 210). Ancak çalışma sahamızda Osmanlı Dönemi'nde XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar sadece kırsal yerleşmeler bulunmaktadır (Arıkan, 1988: 35/36; BOA, NFS. d.: 3238_1-28; BOA, NFS. D.: 3261_01-89). Antik dönemlerden itibaren Lazıkıyye (Denizli) ve Gölhisar'ın önemli iki merkez olması Karaağaç-ı Gölhisar Kazasında şehir niteliği taşıyan bir yerleşmenin gelişmemesine neden olmuştur (Şimşek, 2007: 17). Çalışma sahamızı oluşturan kırsal yerleşmeler ise; ovalar, vadi tabanı ve platolar gibi ana yer şekillerinde dağılış göstermektedir. (Erkal ve Tekkanat, 2019: 327). Karaağaç-ı Gölhisar Kazasında yerleşmelerin kuruluşunda ve nüfusun dağılışında; yer şekilleri, iklim, su kaynakları, yükseklik gibi doğal koşullar ile ulaşım güzergâhı, güvenlik, eğitim ve ekonomik faaliyetler etkili olmuştur (Harita 1).

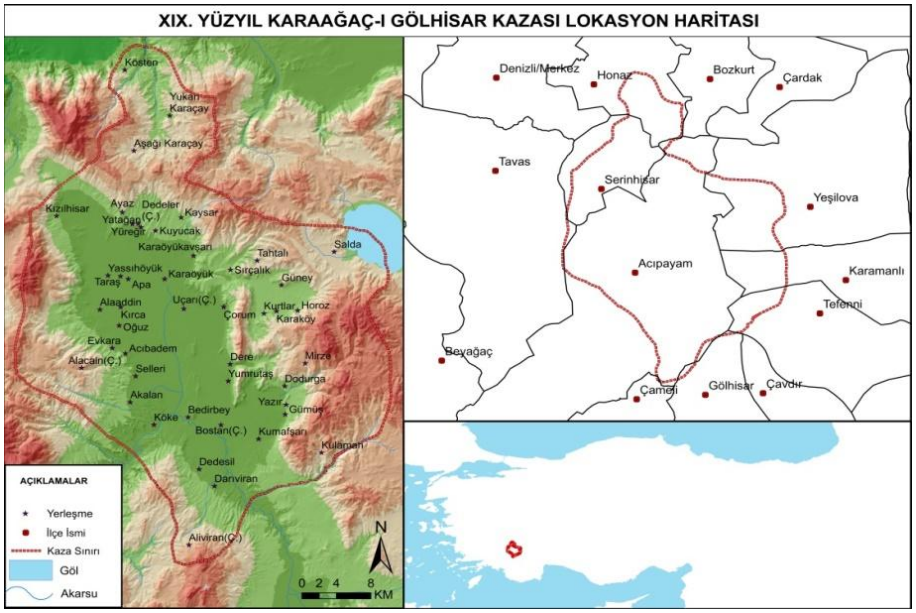

Harita 1. XIX. Yüzyıl Karaağaç-ı Gölhisar Kazası Lokasyon Haritası

XIX. yüzyılda Karaağaç-ı Gölhisar Kazası içerisinde bulunan ova ve çevresi Teke Yöresinin kuzeyindeki 2000 m'den yüksek dağ kütleleri arasında bulunan bataklık ve sığ göllerle kaplı ovalardan en büyüğünü oluşturmaktadır (Arınç, 2018:124). Karaağaç-ı Gölhisar Kazasında ova, 840-959 metre arasında yer almakta ve kuzeyde Honaz Dağı'nın güneydoğusundaki Can Dağı ile Kızılhisar Dağı'nın kuzey ucu tarafından kesintiye uğramaktadır. Ova, güney kısımda ise Gireniz Vadisi ile Gölhisar'a uzanan geçitle sınırlıdır. Gireniz Vadisi'yle olan sınır, Köke köyünden itibaren başlamakta ve Çakır köyünün güneybatısı ile Kelekçi tarafları sınır dışında kalmaktadır (Ertaş, 2007: 31). Kazanın diğer bir jeomorfolojik birimini ise yamaç ve platoluk sahaları oluşturmaktadır. Bu alanlar ise 960-1.352 metreler arasındaki sahayı kapsamaktadır. Ovalık saha ile dağlık saha arasında bulunan bu alan daha çok mevsimlik akarsuların çevrelediği alana tekabül etmektedir (Bilginer, 1944: 10). Son jeomorfolojik birimi ise dağlık alanlardan oluşmaktadır. Dağlık alan ise 1.353 m ile 2.528 metreler arasında bulunmaktadır. Dağlık sahanın en yüksek kesimini Honaz Dağı (2.528 m) oluşturmaktadır.

Jeomorfolojik Birimler (1533 km²)			
	Ova (513 km²-% 33)	Yamaç ve Plato (574 km²-%37)	Dağ (428 km²-% 28)
Yerleşme	29	14	3
%	63%	30,5%	6,5%

Tablo 1. XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yerleşmelerin Jeomorfolojik Birimlere Dağılımı

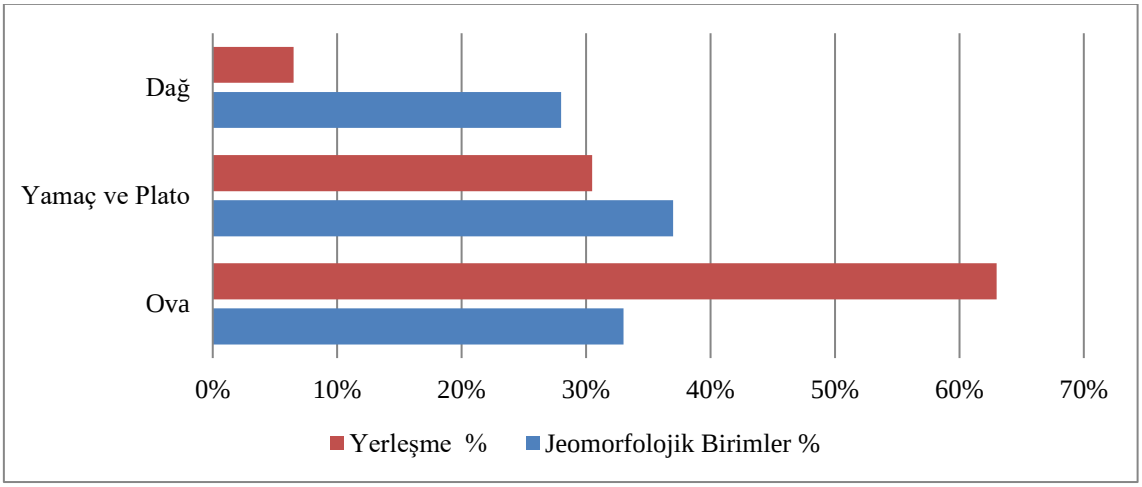

Grafik 1. Yerleşmelerin Jeomorfolojik Birimlere Dağılımı

Kaynak: BOA, NFS. d.: 3238_1-28; BOA, NFS. D.: 3261_01-89

Lokalizasyonu yapılan XIX. yüzyıl yerleşmelerinin büyük ölçüde ova kısmında yer aldığı görülmektedir (Tablo 1). 1830 yılında toplam 45 yerleşmeden 27 köy ve 2 çiftlik yerleşmesi, 1840 yılında ise 42 yerleşmeden 26 köy ve 1 çiftlik yerleşmesi ovalık kısımda yer almıştır. Plato ve yamaç kısmında ise 1830 yılında 13 köy yerleşmesi bulunurken 1840 yılında 14 köy yerleşmesi tespit edilmiştir. Dağlık kısımda ise 1830 yılında sadece Alacain, Aliviran ve Mirze çiftlikleri kayda geçilmiştir (Harita 1). Buna göre XIX. yüzyıl kaza sınırı içerisinde kalan sahanın toplam alanı 1533 km^2 ve bunun %33'ü ova, %37'si plato ve yamaçlar, %28'i dağlık saha olarak tespit edilmiştir. XIX. yüzyılın ilk yarısında ise yerleşmelerin %63'ü ovada, %30,5'i platoluk alanda ve %6.5'i de dağlık alanda kurulmuştur (Tablo 1).

Ova içerisinde Uçarı ve Çorum civarından başlayıp Köke ve Bedirbey köylerinin yakınına kadar ulaşan 15 km uzunluğunda ve 2 km genişliğinde bataklık bulunmaktadır. Bataklık suyunun ancak 1950 yılından sonra kanallar vasıtasıyla Dalaman Çayı'na yönlendirilerek kontrol altına alınması (Batmaz; 1969: 1) XIX. yüzyılın ilk yarısında ovadaki yerleşmelerin, tarım alanlarının ve ulaşımın bu bataklıktan olumsuz etkilendiği kanısını ortaya çıkarmaktadır. Ovanın hem ziraat nedeniyle kullanılması hem de kaynak sularının göz önünde bulundurulması, yerleşmelerin önemli bir bölümünün ova ile platoluk saha arasındaki geçiş noktalarında konumlanmasına yol açmıştır. Ovadaki bataklığın zirai alanı daraltması, nüfusun eğimli arazide hayvancılıkla uğraşarak ek bir ekonomik gelir elde etme isteği ve kaynak sularına yakınlığı yerleşmelerin %30,5'ni yamaç ve platoluk sahada kurulmasında etkili olmuştur. 1845 yılı

Temettuat defterlerinde Darıviran, Dodurga, Kumafşarı, Kurtlar gibi ovadan yamaç ve platoluk sahaya geçiş bölgesinde bulunan yerleşmelerde büyükbaş hayvancılıktan daha çok küçükbaş hayvancılığın yapıldığı görülmektedir. Buna karşın ovanın iç kesimlerindeki Bedirbey, Bostan, Dere, Kırca, Oğuz ve Uçarı yerleşmelerinde sadece büyükbaş hayvancılık yapılmaktadır (Özçelik, 2005: 254). Bölgenin yüzey şekillerinin ekonomik faaliyet tercihlerinde de etkili olduğu söylenebilir (Harita 2).

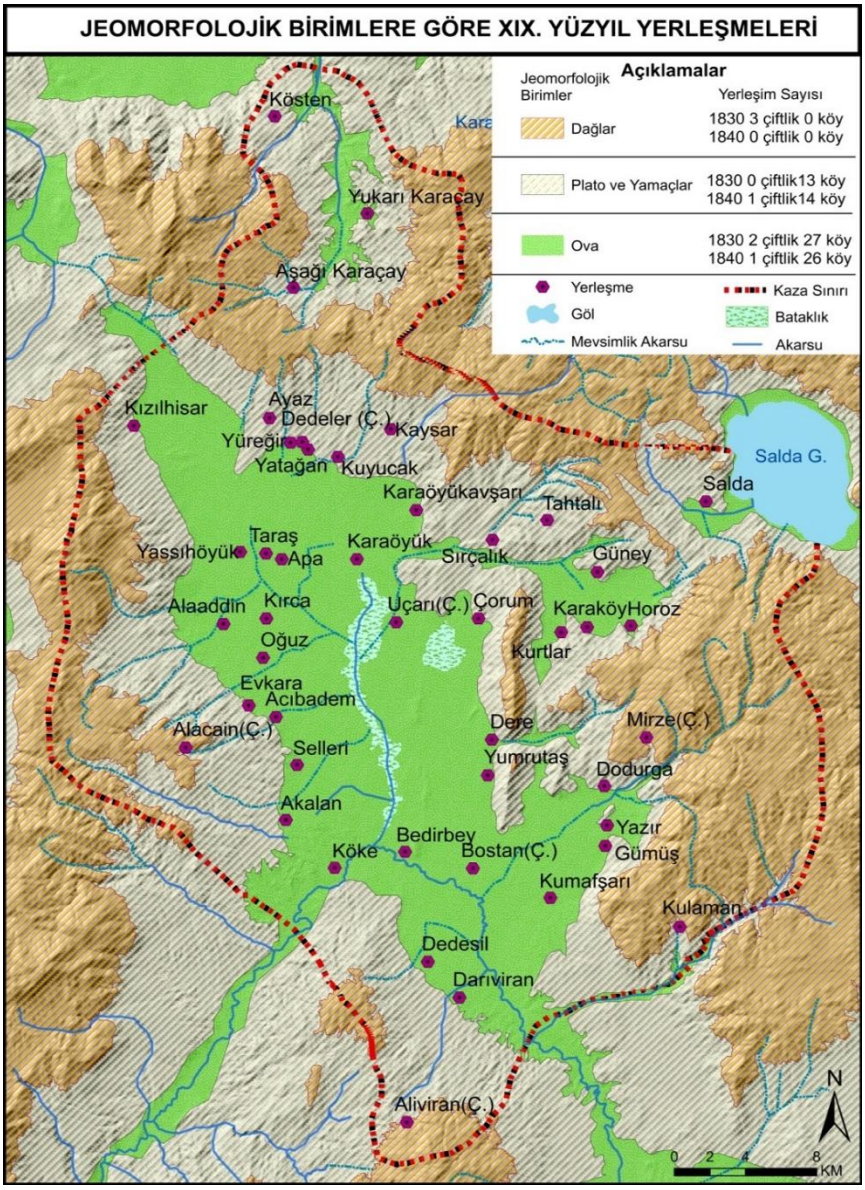

Harita 1. Jeomorfolojik Birimlere Göre XIX. Yüzyıl Yerleşmeleri

Kaynak: BOA, NFS. d.: 3238_1-28; BOA, NFS. D.: 3261_01-89; Özçelik, 2005: 542

Karaağaç-ı Gölhisar Kazasında Ulaşım

Yollar, coğrafi özellikleri bakımından birbirlerinden farklı ve karşılıklı ihtiyaç giderme bakımından birbirlerinin tamamlayıcısı olan yerleşme ve bölgeler arasındaki karşılıklı münasebetler sonucu ortaya çıkmış, belirli güzergâhlarda önemini kaybetmeden devamlılık

sağlamıştır. Eski yollar sadece insani ihtiyaçlara göre değil aynı zamanda fiziki faktörlere göre de şekillendiğinden doğal çevreye uymak zorunda kalmış, bundan dolayı çoğunlukla uzun ve dolambaçlı bir yapıya sahip olmuştur (Gürsoy, 1975: 25).

Anadolu'da yer şekillerinin taşıdığı ana karakter, yolların eski çağdan beri seyri üzerine etki yapmış ve belirli güzergâhların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bunlar genellikle doğu-batı istikametli depresyon alanlarını takip ederler. Kuzey-güney istikametli bütün yollar, dağlık sahaları aşmak için ya dağların alçaldıkları noktalardaki boğaz/geçit/bel/belen oluşturan sahaları ya da boyuna vadi oluklarını takip etmek durumundadır (Gümüşçü vd., 2014: 55).

Anadolu topraklarının karayolu tarihi çok eski devirlerden başlar. Nitekim Anadolu'nun tarihsel gelişimi incelendiğinde en eski yolların ekonomik ve askeri amaçlar taşıdığı görülebilir. Öncelikle Anadolu'nun Demir Çağı uygarlıkları olarak bilinen Hitit (M.Ö. 1200- 700), Urartu (M.Ö.900-600), Frig (M.Ö.800-600), Lidya (M.Ö.700-550) ve Pers (M.Ö.550-300) egemenliği dönemlerinde gelişmiş bir yol ağının olduğunu birçok tarihçi de ifade etmektedir. Ancak Anadolu'da esaslı yol yapımı Roma Döneminde başlamıştır. Romalılar geniş imparatorluklarını kent, ticaret ve askeri güç temeli üzerine kurduklarından hem mevcut yolların onarımını yapmışlar hem de yol ağını geliştirmeye önem vermişlerdir (Ceylan ve Gölen, 2002: 42-43). Roma'dan Bizans'a uzanan sürede belirginleşen ve kullanılan yollar büyük ölçüde önemini Selçuklular, Beylikler ve nihayetinde Osmanlı zamanlarında da sürdürmüştür (Yiğit, 2020b: 60). Osmanlı Devleti zamanında yollar üzerinde menzil külliyeleri, hanlar ve derbentler inşa edilerek yolcuların geceyi güvenli bir şekilde geçirebilecekleri tesisler oluşturulmuştur. Her ne kadar Osmanlı Dönemi'nde Roma ve Selçuklulardan alınan yollar üzerinde köprüler, menzil külliyeleri ve yeni yerleşimler yapılarak yollar daha nitelikli hale getirilmiş olsa da fiziksel açıdan ve yol teknolojisi bakımından büyük bir ilerleme kaydedilememiştir (Demirci, 2014: 103).

Genelde Anadolu sathında ve özelde ise Hamid-ili'nde Selçuklu Dönemi ulaşım ağı, büyük ölçüde Roma Döneminde yapılan ve Justinianus (527-565) zamanında tamir edilerek iyileştirilen güzergâhları takip etmiştir. Ancak Konya'nın başkent olması, Kayseri ve Sivas'ın ise önemli şehirler olarak ön plana çıkması, ayrıca da Sinop, Alaiye ve Antalya liman şehirlerinin yol sistemine eklenmesi ile ulaşım sistemi daha fazla gelişmiştir (Demirci, 2014: 102; Yiğit, 2020b: 68).

Hamid sancağının batı kesiminde bulunan Karaağaç-ı Gölhisar Kazası Denizli- Antalya yolu ile Denizli-Burdur yol güzergâhında bulunmaktadır. Ayrıca Honaz'ın geç Bizans ve Selçuklu Döneminde önem kazanması Karaağaç Ovası'ndan Antalya'ya bağlanan yolun da önemini arttırmış ancak sonraki zamanlarda işlevi azalsa da XIX. yüzyıl ortalarına kadar etkin olarak kullanılmaya devam etmiştir (Baykara, 2013: 7).

Isparta-Burdur yolunu Menderes Havzası'na bağlayan yol Karaağaç-ı Gölhisar Ovası'ndan geçmiştir. Bu anayol, demiryolunun Denizli ve çevresine ulaşmasına kadar etkinliğini sürdürmüştür. Ova tabanının kış döneminde geçişe izin vermemesi Yatağan köyünün önemli bir durak yeri olmasını sağlamıştır (Baykara, 2013: 7).

Osmanlı Döneminde yollar üzerinde ulaşımı kolaylaştırmak ve güvenli konaklamayı sağlamak adına sadece han ve kervansaraylar değil, kullanım çeşitliliğine ve bulunduğu yerleşim fonksiyonuna göre "imaret", "tekke", "dergâh", "zaviye" veya "asitâne" kelimeleriyle ifade edilen yapılar bulunabilmekteydi (Ocak, 1978: 249). Özellikle zaviyeler şehirlerde ve kırsal yerleşim birimlerinde, yollar-geçitler üzerinde tesis edilen, bir şeyhin yönetiminde, bir tarikata

mensup dervişlerin yaşadıkları ve görevlilerin gelip geçen yolculara ücret karşılığı olmaksızın yiyecek, içecek maddeleri ve yatacak yer sağladıkları, çeşitli binalara verilen isimdir (Ocak ve Faroqhi: 1985: 468; Açıkel, 2011: 5).

Zaviyeler Anadolu'nun Türkleşmesine ve İslamlaşmasına aracı olarak özellikle ıssız yerleri iskâna açmışlar, tarım ve hayvancılıkla uğraşarak ekonomik anlamda ilgili sahanın hayatiyet kazanması sağlanmıştır. Selçuklu ve Osmanlı Döneminde medreselerin ulaşamadığı köylerin ve konar-göçer toplulukların Dini ve sosyal hayatını düzenleme görevini üstlenen zaviye ve tekkeler, Anadolu Selçuklu Devleti'nin gücünü yitirdiği dönemde henüz sınırları ve halkı istikrarsız olan memleketin yol emniyetini de üstlenmiştir (Yiğit, 2020b: 62-63). İşte han, kervansaray, derbent ve tekke/zaviyeler hem Osmanlı hem de Hamid sancağı ve çevresinin yol güzergâhını ortaya çıkaran en önemli işaretlerdir (Harita 3).

Temelleri Anadolu topraklarının Türkleşme döneminin başlangıcına kadar giden tekke ve zaviyeler ile kervansaraylar Karaağaç-ı Gölhisar Kazasında da özellikle Osmanlı Döneminde XVI. yüzyıllarda tahrir kayıtlarında belirtilmiş olup bahse konu yapılar "âyende ve revendeye hizmet" şartı koşularak vakıf arazileri üzerinde işlevini sürdürmüştür (Ertaş, 2007:200; Yiğit, 2020b: 61). XIX. yüzyıla kadar varlığını sürdürenler arasında Yatağan köyünde bulunan ve adını Şeyh Yatağan'dan alan zaviye, Karaöyük'te Pazar kervansarayı, Yazır' da Şeyh Güvenç zaviyesi ve Afşar'da Şeyh Karakoç zaviyesi belirtilebilir (Yiğit, 2020b: 69-72).

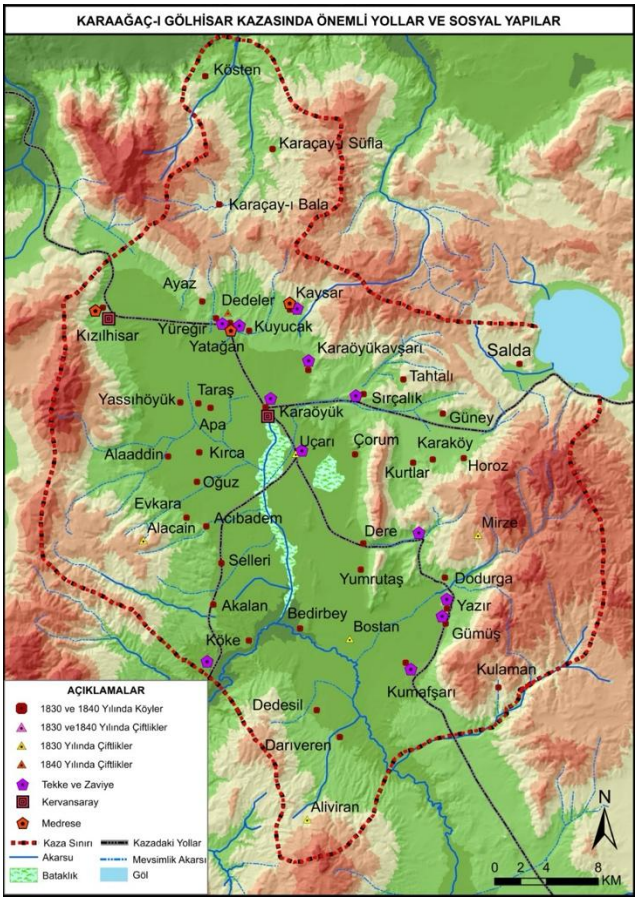

Harita 2. Karaağaç-ı Gölhisar Kazası Ulaşım Haritası

Kaynak: Ertaş, 2007: 200; Yiğit, 2020b: 69-71

XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Karaağaç-ı Gölhisar Kazasında Nüfus

1830 yılında tutulan Nüfus defterine baktığımızda kaza içerisinde 40 köy ve 5 çiftlik yerleşmesi olduğunu görmekteyiz. Kaza içerisinde bu yerleşmeler dışında şehir, mahalle ya da kasaba olarak nitelenebilecek herhangi bir yerleşme bulunmamaktadır. Bu yüzden Müslüman erkek nüfusun dağılışı köy ve çiftlikler içerisinde değerlendirilmiştir. Buna göre kaza içerisinde en fazla erkek nüfus 1.868 kişi ile Kızılhisar köyündedir. Kızılhisar köyünün erkek nüfusu kaza genelinde tespit edilen toplam erkek nüfusun %18,23'ünü oluşturmaktadır. Kazanın en fazla erkek nüfusa sahip ikinci köyü ise 1.274 (kaza erkek nüfusunun %12,4'ü) kişi ile Kaysar'dır. Karaağaç-ı Gölhisar Kazası erkek nüfusunun %30,7'si bu iki yerleşmededir (Harita 3). En fazla erkek nüfusun bulunduğu diğer yerleşmeler sırasıyla; 622 (%6,1) kişilik erkek nüfusu ile Akalan, 618 (%6) kişi ile Güney, 480 (%4,7) kişi ile Yatağan, 465 (%4,5) kişi ile Alaaddin, 442 (%4,3) kişi ile Karaöyükafşarı ve 341 (%3,3) kişi ile Yazır köyleridir. Günümüzde ilçe merkezi olan Acıpayam, XIX. yüzyılda Acıbadem (Acıpayam) köyü olarak kayıtlara yansımış olup 277 kişi erkek nüfusu ile kazadaki toplam erkek nüfusun %2,7'sini oluşturmaktadır. Kaza dahilinde en az erkek nüfusa sahip köy ise 33 erkek nüfus ile kaza toplam erkek nüfusun sadece %0,3'ünü barındıran Horoz'dur.

Karaağaç-ı Gölhisar Kazasında 1830 yılında en kalabalık erkek nüfusa sahip çiftlik yerleşmesi ise 77 (%0,8) kişi ile Aliviran'dır. Bunun yanı sıra Uçarı çiftliğinde 41 (%0,4), Mirze çiftliğinde 15 (%0,14), Alacain ve Bostan çiftliklerinde 7 (%0,07) kişilik erkek nüfus bulunmaktadır. Ayrıca Alacain ve Bostan çiftlikleri kazanın en az nüfuslu yerleşmeleridir. Aliviran ve Uçarı çiftlikleri nüfusu Taraş (39 kişi), Oğuz (38 kişi), Bedirbey (37 kişi) ve Horoz (31 kişi) köylerinin erkek nüfuslarından daha kalabalıktır.

Karaağaç-ı Gölhisar Kazası erkek nüfusu 1840 yılında 9.907 kişiden oluşmaktadır. Kaza içerisindeki toplam hane sayısı ise 4.842'dir. Kazada erkek nüfusu en fazla olan Kızılhisar köyünde bu dönemde 1.742 kişi bulunmakta ve kaza toplam nüfusunun %17,61'ini oluşturmaktadır. Yine en fazla erkek nüfusun bulunduğu ikinci yerleşme 1.185 kişi ile Kaysar köyüdür ve toplam kaza nüfusunun %11,98'i buradadır. Erkek nüfusun yüksek olduğu diğer yerleşmeler ise sırasıyla; Akalan köyü 655 (%6,62), Güney köyü 550 (%5,6), Alaaddin ile Yatağan köyü 439 (%4,4), Afşar köyü 401 (%4) ve Acıbadem köyü 358 (% 3,6) kişidir. En az nüfuslu köy yerleşmesini ise 33 (%0,33) kişi ile Horoz köyü oluşturmaktadır. Diğer az nüfuslu yerleşmeler ise sırasıyla; Karaköy 36 (%0,36) kişi, Oğuz 42 (%0,42) kişi, Bedirbey 44 (%0,44) kişi ve Çorum 45(%0,45) kişiden meydana gelmektedir. 1840 yılında ise deftere kaydedilen iki çiftlikten Dedeler' de 4 (%0,04) kişi Uçarı' da 16 (%0,16) kişi vardır (Harita 3).

Nüfusun her iki yıldaki durumu karşılaştırıldığında artış hızının düştüğü anlaşılmaktadır. Özellikle 1830 yılında tutulan nüfus defterinin 1831 yılına gelindiğinde tekrar işleme tabii tutulduğu görülmektedir. Buna göre 1831 yılında sayımlar tekrarlanmış ancak elde edilen bilgilerin 1830 yılı defterlerine kaydedilmiştir. Bu durum bir yıl içinde nüfusta ortaya çıkan durumların (askerlik yapan, nüfus hareketliliğine katılan ve ölen kişilerin) (vukūat kayıtlarının) not edilmesi sayesinde 1831 yılına gelindiğinde önemli oranda kaza nüfusunun azaldığını göstermektedir. Doğum oranlarının düşük olmasında Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılın sonlarında ve XIX. yüzyılın başlarında sürekli olarak girdiği savaşlar neticesinde erkek nüfusun bu savaşlarda yer alması etkili olabilir. Nitekim özellikle Rum isyanları ve 1828 Osmanlı-Rus Harbinde Hamid Sancağından da bu savaşlar ve isyanları bastırmak için asker gönderildiği arşiv

kaynaklarından tespit edilmiştir[2]. Ancak ölümlerin %23,95'inin 1-5 yaş arası erkek çocuklardan, %5,43'ünün yeni doğan erkek çocuklardan oluşması kazada bir salgın hastalığın olabileceği varsayımını güçlendirmektedir. Her ne kadar arşivde bununla ilgili bir bilgiye rastlanılmasa da Denizli'de 1830'dan 1833 yılına kadar gerçekleştiği tespit edilebilen 275 ölümden 157'sinin 1831 yılında yaşanması (Çevik, 2007: 17-18) salgın hastalık ihtimalini güçlendirmektedir. Zira bölge halkının ifadelerine göre geçmiş dönemlerde yörede "kıran" olarak nitelendirilen ve çok ciddi ölümlere yol açan bir salgın hastalık yaşandığı ve yaşanan bu salgın hastalık zamanında "ölen kişiyi gömmek üzere mezarlığa giden kişilere geri dönmemeleri ve birkaç mezar daha kazmaları"nın söylendiği ifade edilmiştir. Bu durum Anadolu'da birçok isimle anılan vebanın veya bataklıklardan yayılması muhtemel sıtma hastalığı gibi salgınların bu dönem içerisinde Karaağaç-ı Gölhisar Kazasında etkili olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. O halde nüfusun on yıllık süreçte azalmasında ve nüfus artış hızının %-3,39'a gerilemesinde etkili bir faktör olabilir. Diğer yandan belirli yerleşme nüfuslarının 1840 yılında kaydedilmemesi ve bu dönemde kaza dışarısına çeşitli sebeplerle yaşanan göçler de nüfusun azalmasında etkili olabilir.

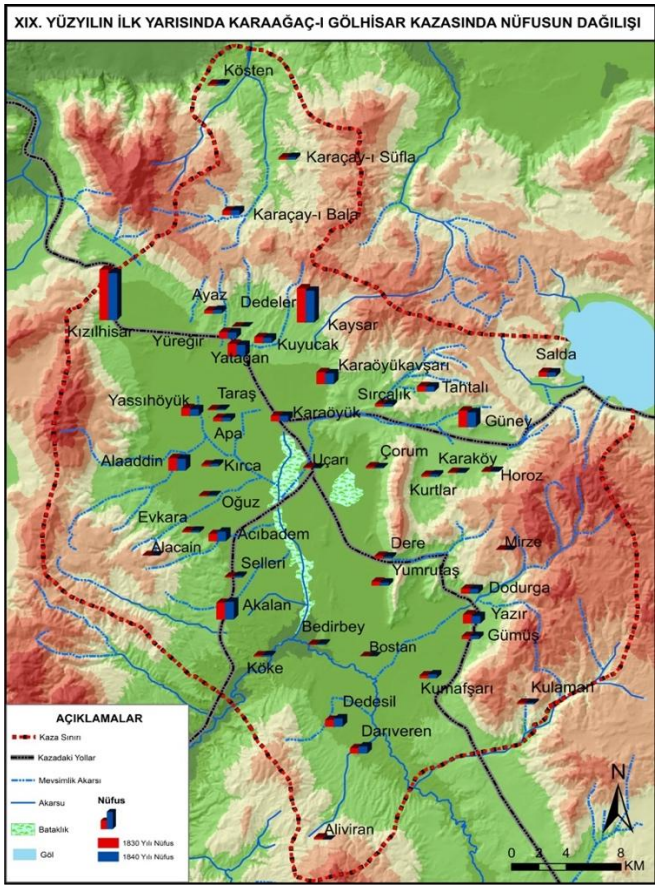

Harita 3. XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Karaağaç-ı Gölhisar Kazasında Nüfus

Kaynak: BOA, NFS. d.: 3238_1-28; BOA, NFS. D.: 3261_01-89

[2] Osmanlı- Rus harbine Hamid Sancağından istenen askerler için H. 29 Cemazeyilahir 1244 (M. 6.01.1829) tarihli belge için bakınız: BAO, Cevdet-i Askeriye, nr. 51728. Rum İsyanına gönderilen askerler için H. 29/04/1240 (M. 21.12.1824) tarihli belge için bakınız: BAO, Cevdet-i Askeriye, nr. 34192. Diğer askeri belgelere de BAO, Cevdet-i Askeriye belgelerinden erişebilirsiniz.

XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Karaağaç-ı Gölhisar Kazasında Nüfusun Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı

Karaağaç-ı Gölhisar Kazasının 1830 yılı nüfusunun yükselti basamaklarına göre dağılışı incelendiğinde, yerleşmelerin ve nüfusun 840 metrede bulunan Köke ve Bedirbey köylerinden 1.440 metrede bulunan Aliviran çiftliğine kadar olan 600 metrelik yükselti farkına sahip alanlar arasında dağılış gösterdiği görülmektedir. Ancak ova tabanının yer yer bataklıktan oluşması, tarım arazisi olarak kullanılması, nüfusun %54,56'sının 900-1.000 metre aralığında toplanmasına neden olmuştur. Ayrıca yerleşmelerden 16'sı bu yükselti basamaklarında bulunmaktadır (Tablo 2). Nitekim nüfusun %22,01'lik kısmı 1.001-1.100 metredeki yükselti basamaklarına dağılmıştır. Yine bu yükseltide yer alan yerleşmeler yamaçlar ile birikinti konileri üzerinde bulunmaktadır. 1101-1220 metre arasındaki platoluk saha içerisinde bulunan yerleşmelerde ise nüfusun %6,70'i bulunurken platoluk saha ile dağlık kesim arasında yer alan aşınım yüzeyleri ile eğimin nispeten yerleşmeye uygun olduğu 1.300-1440 metrelik yükselti basamaklarında ise nüfusun %1,60'ı bulunmaktadır. Buna göre çiftlik olarak kaydedilen yerleşmelerin 3'ü 1.300-1400 m arasındaki yükseltidedir. Ova tabanının bulunduğu 840-899 metrelik yükselti basamaklarında ise yine nüfusun %15,10'luk kısmı bulunmaktadır.

Yükselti Basamakları	**Yerleşme**	**Nüfus**	**Oranı (%)**
1830 Yılı			
840-899	Bedirbey - Çorum – Köke – Apa – Taraş –Yassıöyük – Kumafşarı - Karaöyük- Bostan(Çiftlik) – Uçarı (Çiftlik) - Kırca -Oğuz – Alaaddin	1547	15,10%
900-1000	Karaöyük Afşarı – Darıveren – Dedesil – Akalan – Selleri – Kuyucak – Acıbadem –Kızılhisar – Yatağan – Yüreğir – Dere – Yumrutaş – Dodurga - Yazır – Gümüş – Evkara	5591	54,56%
1001-1100	Kaysar- Kösten - Yukarı Karaçay – Sırçalık –Karaköy – Kurtköy – Güney	2256	22,01%
1101-1220	Ayaz – Salda – Tahtalı – Horoz - Aşağı Karaçay	686	6,70%
1300-1440	Kulaman - Aliviran (Çiftlik) - Mirze (Çiftlik) - Alacain (Çiftlik)	166	1,60%
Toplam	45	10246	100%

Tablo 2. 1830 Yılı Karaağaç-ı Gölhisar Kazasında Nüfusun Yükselti Basamaklarına Dağılımı

Kaynak: BOA, NFS. d.: 3238_1-28; BOA, NFS. D.: 3261_01-89

Yükselti Basamakları	Yerleşme	Nüfus	Oranı (%)
1840 Yılı			
840-899	Bedirbey- Çorum- Köke- Apa- Taraş-Yassıöyük- Kumafşarı- Karaöyük- Uçarı (Çiftlik)- Kırca- Oğuz- Alaaddin	1531	15,45%
900-1000	Afşar-Darıviran- Dedesil- Akalan- Selleri- Kuyucak- Acıbadem- Kızılhisar- Yatağan-Dedeler (Çiftlik)- Yüreğir- Dere- Yumrutaş- Dodurga- Yazır- Gümüş- Evkara	5491	55,42%
1000-1100	Kaysar-Kösten-Yukarı Karaçay- Sırçalık-Karaköy- Kurtköy- Güney	2136	21,56%
1100_1220	Ayaz- Salda- Tahtalı- Horoz- Karaçay	695	7,02%
1310-1350	Kulaman	54	0,55%
Toplam	42	9907	100%

Tablo 3. 1840 Yılı Karaağaç-ı Gölhisar Kazasında Nüfusun Yükselti Basamaklarına Dağılımı

Kaynak: BOA, NFS. d.: 3238_1-28; BOA, NFS. D.: 3261_01-89

Karaağaç-ı Gölhisar Kazasında 1840 yılı nüfusunun yükselti basamaklarına dağılışı incelendiğinde yine en fazla nüfusun 900-1000 m arasındaki yükselti basamaklarında toplandığı görülmektedir. Buna göre nüfusun %55,42'si ova ile hafif eğimli saha arasında bulunmaktadır. Nüfusun en fazla bulunduğu ikinci morfolojik birim ise 1000-1100 m arasında bulunan, eğimin yerleşmeye izin verdiği yamaçlardır. Buna göre bu yükselti basamakları (1000-1100 metre) arasında nüfusun %21,56'sı dağılış göstermektedir. Yine nüfusun %15,45'i ova tabanında yer alan 840-899 metrelik yükseltidedir. Bunun yanı sıra nüfusun %7,02'si 1100-1220 metredeki plato ve tepeliklerde, %0,55'i 1310-1350 metre arasında dağıldı tespit edilmiştir (Tablo 3).

On yıl içerisinde yapılan iki sayıma bakıldığında kaza nüfusu azalmış ancak 840-1000 metre ile 1101-1220 metredeki nüfusta da artış yaşanmıştır. Diğer yükselti basamaklarında ise nüfus azalmıştır (Tablo 2-3). Bu durumda hem kaza sınırları içerisinde hem de kaza dışarısına doğru bir nüfus hareketliliği olduğu söylenebilir. Kaza içerisinde yaşanan nüfus hareketliliğinin özellikle tarım, hayvancılık ve ticaretin önemli bir geçim kaynağı olduğu anlaşılan yerleşmelere doğru olduğu görülmektedir.

Osmanlı Dönemi'nde en önemli ekonomik gelir tarım ve hayvancılıktan oluşmaktadır. Buna karşın önemli yol güzergâhlarının bulunduğu yerleşmelerde ticarete dayalı hizmet ve sanayi de gelişebilmektedir. Gerek saha literatürü ve gerekse nüfus bilgilerinde yer alan lakaplardan özellikle yol güzergâhı bulunan Kızılhisar ile Kaysar'da hizmet ve modern öncesi sanayinin Dodurga, Akalan, Yassıöyük' te sanayinin Kızılhisar, Kaysar, Yatağan, Yazır ve Güney'de hizmet sektörünün diğer yerleşmelere göre öne çıkması, nüfusa tarım ve hayvancılığın yanı sıra en az üçüncü bir ekonomik gelir elde etme fırsatı sağlamıştır. Bu durum beşeri ve ekonomik faktörlerin nüfus üzerinde oldukça etkili olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Geçmişe dair yapılan nüfus çalışmalarında Osmanlı Dönemi arşiv kayıtları önemli arz etmektedir. Özellikle XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren kaydedilen nüfus defterleri bir mekânın geçmişteki bir zamanda veya günümüze kadar nüfus örüntüsünün ortaya konulmasında özellikle Tarihî nüfus coğrafyası için çok farklı çalışmaların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu dönemdeki nüfus defterlerinde kadın nüfusa dair bilgiler bulunmaması, verilerin eksik veya hatalı olması gibi ihtimaller söz konusudur. Ancak nüfusun coğrafi dağılışına etki eden doğal çevre ile beşeri ve ekonomik faktörler, hem bu dönem hem de bu döneme yakın tarihlere ait yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır.

Tarihî coğrafyanın diğer uzmanlık alanlarında olduğu gibi farklı uzmanlık alanlarının ara kesitinde olması, çağdaş coğrafya yöntem ve metotlarının yanı sıra tarih, arkeoloji gibi diğer sosyal bilimlerden yararlanılarak çalışmaların zenginleşmesini sağlamaktadır. Bu nedenle CBS ortamında hazırlanan haritalar saha ile ilgili bu döneme dair çalışmalarla da desteklenmiştir.

Karaağaç-ı Gölhisar Kazasında yerleşmelerin, ova tabanında yağışlı dönemlerde ve bunu takip eden zaman dilimlerinde oluşan geçici göl ve bataklık alanlarından olumsuz etkilendiği görülmektedir. Bu durumun bir neticesi olarak bölgedeki nüfusun yarısı 900-1000m yükseltide yani ovadan eğimli araziye geçiş noktalarında konumlanmıştır. Ayrıca hafif eğimli ve yüksek alanlarda hayvancılık yapılabilme olanağı da yerleşme ve nüfus dağılımında etkili olmuştur.

Osmanlı Döneminde Ege ve Akdeniz limanları ile Konya arasındaki ulaşım güzergâhının bir parçası olması özellikle bu yol güzergâhları üzerinde bulunan Kızılhisar, Kaysar ve Yatağan gibi köylerde tarım ve hayvancılığın yanı sıra ticari faaliyetlerin önemli geçim kaynağı olmasını sağlamıştı. Osmanlı Dönemi ulaşım güzergâhlarının desteklenmesinde, güvenli ulaşım hatlarının oluşturulmasında "tekke", "zaviye" ve "kervansaray" gibi yapıların da kazadaki belirli yerleşmelerde bulunması buralardaki ticaretin gelişmesinde ve nüfusun dağılışında etkili olduğu söylenebilir. Zira hazırlanan haritalara bakıldığında nüfusun fazlalaştığı saha ile bu yapılar da paralellik göstermektedir.

Kaynakça

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BAO).Nüfus Defteri (NFS. D..) 3238 (29. Z. 1246).

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BAO).Nüfus Defteri (NFS. D..) 3261 (H. 1256)

Batmaz, M. B., (1969). *Acıpayam Beşeri ve İktisadi Etitü*. (Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü).

Baykara, T. (1984). *Yatağan: Her Şeyi ile Tarihi Yaşatma Denemesi.* No. 21. Türk Tarih Kurumu.

Behar, C. (2000). Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi. *Osmanlı Devleti'nde bilgi ve istatistik*, 61-72.

Bilginer, H. (1944). Acıpayam Kazasının Beşeri ve İktisadi Bakımından Tetkiki. (Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi).

Ceylan, S. & Gölen, Z. (2002). Batı Torosların Önemli Geçitlerinden Biri Olan Döşeme Boğazının Antalya Tarihî Coğrafyası ve Turistik Potansiyeli. *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi, 4*/3, s. 35-59.

Çevik, N. (2007). *Denizli 1831 nüfus sayımı grup biyografisi (Prosopografisi)* (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İzmir).

Demirci, D. (2014). Isparta'daki Kervan Yolları Üzerine Bazı Düşünceler. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 3*/3: 98-123.

Doğanay, H., Özdemir, Ü., & Şahin, İ. F. (2019). *Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya* (11. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.

Erkal, T. & Tekkanat, İ., S. (2019). Akdeniz Bölgesi'nde Kırsal Yerleşmelerin Topoğrafya Özellikleri. *The Journal Of Academic Social Science Studies* (75) , S. 323-335.

Ertaş M.Y. (2007). Xv,-Xvı. Yüzyıllarda Karaağaç-ı Gölhisar (Acıpayam) Kazası (1. Baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Gümüşçü, O. (2001). *XVI. yüzyıl Larende (Karaman) kazasında yerleşme ve nüfus*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Gümüşçü, O., Şenkul, Ç., Yılmaz, H. H. (2014). Temelleri, gelişimi ve yapısıyla tarihî coğrafya (1. Baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Gürsoy, C. (1975). Türkiye'nin Tabii Yolları. *Türk Coğrafya Dergisi*, (26), 24-33.

Işık, Ş. (2012). *Karaburun Yarımadası'nın tarihsel coğrafyası*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınevi.

Mitchell, J. B. (1975). *Historical geography*. London: Hodder and Soughton.

Ocak, A. Y. (1978). "Zaviyeler". *Vakıflar Dergisi, 12*: 247-270.

Ocak, A. Y. ve Faroqhi, S. (1985). Zaviviye. *İslam Ansiklopedisi. C. 13*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay. 468

Ogden, P. E. (1998). Population Geography. *Progress in Human Geography* (22)1, 105-114.

Özçelik, S. (2005). *XIX. yüzyıl ortalarında Acıpayam ve çevresi: temettuat defteri incelemesi* (Vol. 61). Fakülte Kitabevi.

Özdemir, M. A. (1996). Türkiye'de Büyük Yerleşme Alanlarının Seçiminde Jeomorfolojik Esaslar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(2), 209-222.

Şahin, S. (2018). Geçmiş, Günümüz ve Gelecekte Nüfus Gerçeği (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Taş, B. ve Yiğit, İ. (2011). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Beyşehir kazasında nüfus. *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi (ATAM),* 27(81), 489–532.

Temurçin, K. (2007). Hamidâbât kazasında nüfus (1831-1917*). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 17 (1), 45-68.

Trewartha G. T. (1953). A Case for Population Geography. Annals of the Association of American Geographers (43)2, 71-97.

Yakar, M. & Yiğit, İ. (2022). Tarihî Nüfus Coğrafyası: 19. Yüzyıl İlk Yarısında Hamid Sancağı Yalvaç Kazasında Nüfusun Yaş Yapısı ve Yaşlanma Düzeyi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 31 (2), 233-253.

Yakar, M. (2010). Türkiye'de Nüfusun Mekânsal Dağılımının Eşitsizlik Endeksleriyle Analizi. *Nature Sciences*, *5*(2), 60-75.

Yiğit, İ. & Yakar, M. (2021). Tarihi bir kaynak olarak XIX. yüzyıl Nüfus defterlerindeki Yabanciyân kayıtlarının göç araştırmalarındaki yeri: Isparta ve çevre kazalar örneği. *Ege Coğrafya Dergisi,* 30(2), 247–263.

Yiğit, İ. (2018). XVI Yüzyıl Hamid Sancağı Yerleşme Düzeninin Yeniden İnşası, 2. *Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı*, C. 5, Ankara: Türk Eğitimsen Genel Merkezi Yay., s. 11-19.

Yiğit, İ. (2020a). Burdur ve Çevre Kazalarda Nüfus (1834). *Doğu Coğrafya Dergisi, 25*(44), 13-30.

Yiğit, İ. (2020b). Hamid-ili'nde ulaşım sistemi ve zaviyeler. *Vakıflar Dergisi*, (54), 59-86.

Yiğit, İ. (2020c). Kütahya ve çevresinde Osmanlı Dönemi aile yapısı Tereke kayıtları üzerinden bir değerlendirme. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken (Journal of World of Turks),* 12(3), 135–1150.

Yiğit, İ., & Akkaya, N. (2016). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çerkeş Kazası Köylerinde Nüfus. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi, Ankara: Türk Eğitimsen Genel Merkezi Yayınları, s. 255-267.